

УДК 37.01+37.074

КЛИМЕНТ АЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ПРО ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ ЛЮДИНИ

О. Б. Блага

ORCID 0000-0002-4924-8491

В статті зроблена спроба розглянути ранньохристиянське вчення Климента Александрійського, який обґрунтував ідеал універсального християнського знання – гнозису, включивши його в структуру пізнання природничих наук, філософії, богослів'я, розширив знання духовного смислу Святого Писання і Святого Предання. Світогляд Климента Александрійського вирізнявся перевагою інтелектуальних мотивів над моральними, що було його характерною рисою як вченого і духовного учителя.

Слід зауважити, що у праці «Педагог» Климент Александрійський намагався підкреслити значення Ісуса Христа як Вихователя, що мало допомогти завершити євангельське самопізнання особистості, а «душі, яка вагається», піднятися на вищу сходинку богошанування та розуміння вчення гностиків про світобудову.

Климент Александрійський один із перших чітко ставить проблему співвідношення віри і розуму, осмислює шляхи подолання античного скептицизму та безпосереднього сприйняття знань.

Праця «Педагог» мала допомагати віруючій людині підготувати себе до сприйняття настанов Учителя, вчення якого, на переконання Климента Александрійського, потрібно сприймати як заповіді віри, що допомагають їй сформуванню себе, передати набуті цінності та життєвий досвід нащадкам, наблизитись до Бога та здобути вічне життя.

У статті аналізується середньовічне вчення про виховання особи, враховуються сучасні проблеми педагогічної науки, а саме форми і методи духовного виховання людини, зміст навчання і виховання з урахуванням тогочасних поглядів на співвідношення віри і розуму, науки і богослів'я.

***Ключові слова:** гнозис, форми і методи духовного виховання, вчення про логос, духовні і моральні смисли світобачення, етична складова духовного виховання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Апологети II-

III століття зробили значний вклад в становлення християнської церкви та визнання християнства рівноправним з іншими релігіями в теорії Богопізнання. Серед них особливе місце займає Климент Александрійський, який так само як св. Іоан Златоуст, св. Григорій Ниський, св. Григорій Палама та ін. розвинув вчення про віру та «знаючу віру». У своїй праці «Педагог» Климент Александрійський обґрунтував ідеал універсального християнського знання – гнозису, включивши його в структуру пізнання природничих наук, філософії, богослів'я, розширив знання духовного смислу Святого Писання і Святого Предання, яке Церква «отримала від Ісуса Христа через апостолів». В своїх поясненнях Святого Письма Климент Александрійський опирався на античну космологію, вчення про логос та інші історіософські підходи до викладу смислу духовного, морального, людського і небесного (Фидлер, 2005, с. 74-77) Нажаль, робота «Педагог» випала з поля зору сучасної педагогічної науки. Тому нашим завданням є повернення ранньохристиянського вчення Климента Александрійського про виховання особи в сучасне педагогічне поле та ознайомлення педагогічної громадськості з формами і методами духовного виховання на початку I тисячоліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Життя та творчість Климента Александрійського як філософа, «учителя церкви» досліджували Філарет, архієпископ Чернігівський, Тихон (П. Клітін), К. Скворцев, Д. Міртов, А. Сагарда, І. Свиридов, Л. Карсавін, Є. Афонасін, В. Саврей, Д. Смірнов, Д. Бірюков, А. Мартинов, Д. Леонардов, П. Мінін, К. Скурат. Вони та інші дослідники звертали особливу увагу на моральне вчення, античний символізм, теорію богодуховності та давньоцерковний містицизм. На сьогодні це лише частково осмислені погляди Климента Александрійського – ексегета, полеміста, апологета, теолога та мораліста в умовах не тільки духовної кризи української, але й світової спільноти.

Мета нашого дослідження – осмислити роботу Климента Александрійського «Педагог» в контексті сучасних проблем розвитку людини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Тит Флавій Климент Александрійський (~150~215) поважається церквою як пресвітер, учитель віри, християнський філософ, педагог, письменник Александрійської церкви. Разом з Пантемом він був засновником богословської школи в Александрії, яка стала просвітньо-навчальним закладом, де були закладені основи християнського вчення про істину та ідеї. Климент

Александрійський був високоосвіченою людиною, володів філософією, мистецтвом риторики, знав античну міфологію, орієнтувався в тонкощах язичницьких містерій і не менше в християнських таїнствах. Світогляд Климента Александрійського вирізнявся перевагою інтелектуальних мотивів над моральними, що було його характерною рисою як науковця (Християнство: Енциклопедический словарь, 1993, с. 763). На Заході до 17 століття Климент Александрійський вшановувався як святий; сьогодні пам'ять його як святого вшановується в Коптській та Сіро-Яковитській (Сірія) церкві, і не в останню чергу тому, що він переклав Святе Письмо на коптську мову.

У своїй праці «Педагог» Климент Александрійський намагався підкреслити значення Ісуса Христа як Вихователя, що мало допомогти завершити євангельське самопізнання особистості, а «душі, яка вагається», піднятися на вищу сходинку богошанування та розуміння вчення гностиків про світобудову.

Працю «Педагог» називають керівництвом по християнській етиці. Вона складається з трьох книг. Перша книга присвячена характеристиці Логоса як Вихователя душ, який, і це неодноразово підкреслюється Климентом Александрійським, виховує засобами слова та любові. У другій і третій книзі автор зображує сучасне йому суспільство та викриває такі його негативні риси, як ненажерливість, розбещеність, розкіш і дає поради щодо способу життя християнина, який має жити за порадами Логоса. Климент Александрійський пише про харчування, про сон, про сміх, про користування лазнями, заняття гімнастикою, про домашній побут, одяг, поведінку на бенкетах, про відношення до багатства, про подружнє життя, пропонуючи людям духовні чесноти (Християнство: Енциклопедический словарь, 1993, с. 765). Для більш повного розуміння написаного він обґрунтовує необхідність філософії, як інструменту Богопізнання за умови, що людина залишає усе земне, історичне, уставне та прагне вверх до любові і пізнання.

Климент Александрійський один із перших чітко ставить проблему співвідношення віри і розуму, осмислює шляхи подолання античного скептицизму та безпосереднього сприйняття знань – особливо тоді, коли людина стоїть перед вибором, за який потрібно нести відповідальність і який так чи інакше вплине на її свідомість.

Праця «Педагог» мала допомагати віруючій людині підготувати себе до сприйняття настанов Учителя, вчення якого потрібно було сприймати як заповіді віри, що допомагають їй сформувати себе, передати набуті

цінності та життєвий досвід нащадкам, наблизитись до Бога та здобути вічне життя.

Якщо, наголошує Климент Александрійський, в (моральній) людині розрізнити такі три сфери як: схильності волі, (зовнішні) дії та пристрасті, то схильності волі будуть відноситися до області дій умовляючого Логоса, тому що Логос, або Педагог вчить Богоповазі, закладає основи в будівлю віри, спонукає до того, щоб відректися від старих оман та духовно омолодитися завдяки новим рятівним істинам (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 1).

Областю Педагога є практика, а не теорія; не навчання, а моральне покращення – життя мудреця, а не вченого (Там само, с. 2). Справа Логоса як вчителя полягає в розкритті та поясненні положень віри. Так, зауважує Климент Александрійський, наш Педагог є практиком, він передусім займається порядком морального життя: з одного боку – запрошує до виконання обов'язків, повідомляючи найчистіші поняття про моральність, а з другого – вказує сучасному поколінню на моральні образи їх попередників. Він укріплює душу лагідними законами як пом'якшуючими ліками та підготовлює хворих до повного одужання для істини.

«Педагог – бездоганний наш ідеал і ми повинні прагнути до духовної з Ним схожості». Передусім, підкреслює Климент Александрійський, слід з більшою наполегливістю домагатися звільнення самого себе від душевних хвороб та пристрастей, не «впадати в гріх з легкістю та за звичкою», досягати вищої ступені досконалості – свободи від недоліків різного роду, тобто, не грішити добровільно, що «властиве мудрецю». Подальша ступінь досконалості полягає в тому, щоб не дозволяти собі недоліків (тобто гріхів) добровільних (Там само, с. 3).

Шлях такого процесу приводить до інтелектуальних надбань, розуміння та сприйняття Бога спочатку як Особи, яка нагадує, далі Особи – Педагога, і, нарешті, Особи – Учителя.

Педагог дає нам заповіді та заборони. Одні – для виконання, інші – для попередження діянь, що суперечать тим заповідям. Якщо Логос, наголошує Климент Александрійський, буде прийнятий нами за закон, то ми довідаємося, що це закони любові, а не залякування.

Логос для нього – це Педагог, а віруючі – діти. Кожна дитина потребує опіки, батьківської любові та мудрих настанов. Дитя – тихе, ніжне, м'яке та просте, безхитрісне та нелицемірне, прямодушне та щире, а «ці риси суть основи простоти та правдивості» (Там само, с. 9). В його розумінні виховання дітей – це їх зближення з чеснотами. Порада дорослим – наслідування простоти дитячих почуттів: «воістину діти,

відповідно, суть ті, які визнають єдиного Бога Отцем, являючись людьми простими, невинними і чистими...», такими що готові творити добро, не тримати в серці ненависть, не плямувати свої почуття злістю та брехнею (Там само, с. 10).

Слово «Педагогіка» він вживає у різних значеннях. «Під «Педагогікою» розуміється той кого виховують і той кого навчають; потім – той хто виховує і той хто навчає, по-третє, сам акт виховання; по-четверте – вчення, які передаються, наприклад, заповіді». Згідно ж з волею Божою педагогіка полягає в розсудливості, істині та спрямованості до Бога, зверненні до Божественного виховання, як цінного скарбу. Коли ж мова йде про Педагога, то він не віддає дитину (людину) на поталу звичаям, які панують у світі і не залишає її на призволяще, не дозволяє захопити її мирським спокусам, а вказує у своїй велелюбній турботі шлях до такого способу життя, який веде до спасіння (Там само, с. 26).

На запитання «Чи може Бог бути людинолюбним і благим, якщо Він гнівається та наказує?», Климент Александрійський так пояснює цю дихотомію. Метод строгий для правильності виховання дітей є корисним; він має значення необхідного у вихованні допоміжного засобу. Багато з пристрастей можна викоринити лише через покарання, оголошення найстрогіших заповідей та роз'ясненням деяких (найстрогіших) умоглядних основоположень. Наприклад, «осуд для пристрастей душевних є в деякому роді хірургічна операція» (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 29). Осуд Педагог не сприймає як ненависть, а як ознаку благоприхильності. «І друг, і ворог засуджує; але ворог це робить із злорадісним реготом, а друг – від сердечної благоприхильності» (Там само, с. 30). Педагог, саме тому, що він благий, пропонує у формі докору умовляння, а на кого не діє похвала, того примушує він осудом. Ті, кого осуд не приводить на шлях спасіння, бувають подібні на трупи які пробуджені для істини наругою (Там само, с. 30). Якщо звернутися до етимології слова «осуд», то воно означає «прищеплення розуму». Отже, каральний виховний метод, відповідно, є джерелом розсудливості.

Автор «Педагога» звертає особливу увагу на індивідуальний підхід до виховання дитини. «Велика мудрість Педагога в вихованні, проте Його метод по відношенню до мети різноманітний». Він вселяє, докоряє, поприкає, викриває, погрожує, зцілює, обіцяє та дарує і «тих, хто неправду хоче вчинити, з самого початку Він відхиляє від того і запрошує їх звернутися до кращого життя» (Там само, с. 34). Навіть гнів Божий, зауважує Климент Александрійський, має вихідний початок у

людинолюбстві, тому що Бог доходить до пристрасного стану через людину, заради неї Божественний Логос став людиною.

Вихователь людства вчиняє з нами так само, як ми з нашими дітьми. «Є в тебе сини? Вчи їх», говорить мудрість, «і з юності їх шию нагинай. Є в тебе дочки? Піклуйся про тіло їх і не насолоджуйся красою лица їх» (Сир. 7:25-26). Всі ми, підсумовує Климент Александрійський, любимо дітей своїх і подекуди не зауважуємо, що в своїй сліпій любові приносимо їм шкоду. Практика благодатної строгості, хоча і заподіює тимчасове горе, на майбутнє виявляє благодіяння. Батьківська турбота має проявлятися в тому, щоб викривати гріх та ганебну поведінку. Метою таких засуджень є пробудження моральних почуттів і впливу на розум.

Докір для Климента Александрійського є осудом, але легковажним і недбайливим. Пристижування – публічний докір за гріх, який Бог «в якості необхідного виховного засобу застосовує» коли віра зникає (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 36). Надоумлення він вважає повчанням і докором, що діє на розум. Надзвичайно гнівним зверненням для нього є наруга, яку використовують як виховний засіб впливу. Іссяя, коли звертається до свого народу, нагадує він, називає його народом грішним, обтяженим беззаконнями, племям зlodіїв та синами загибельними (Іс. 1:4). Скаргу на життя Климент Александрійський відносить до майстерно прихованого осуду, яким теж можна повернути на шлях спасіння.

Педагог з метою виховання використовує насмішку, насмішливий осуд, обурення та правосуддя, яке пробуджує страх і є «джерелом спасіння». «Бог милостивий», – Він – пробачає гріх та «відвертає гнів Свій, щоб не збуджувати всієї люті Своєї» (Пс. 77:38). Справедливість Педагога виявляється в осуді, а милість – в милосерді (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 37).

Логос (Педагог) «кликає нас до спасіння, звертаючись до нас з особливо прекрасними для цього запрошеннями; в них згідно волі Отця Він охоче розкриває нам те, що частково є і морально прекрасним, і корисним» (Там само, с. 37). Морально прекрасне, підкреслює Климент Александрійський, є предметом промов похвальних, корисне – предметом порад. Видами порад є заохочення і відговорювання. Видами похвальних промов: (підтверджуючої) – похвала і (негативної) – осуд. Поради, каже Педагог, можуть бути троякими: як приклади з минулого; як спостереження теперішнього, і як передбачення майбутнього. Бог, щоб «відхилити від гріхів, спочатку притупляє бажання, потім вливає надію на спасіння» (Там само, с. 41). Він через Соломона запрошує нас до доброгo:

«Блаженна людина, яка здобула мудрість, і людина, яка здобула розум!» (Притч. 3:13). В демонстрації духовного учительства Климент Александрійський звертається до творів античних філософів. «Доброчинність, пише він, виростає ніби дерево, і згідно цього Піфагор Самосець застерігав: зробивши Дурне – бійся, якщо Добре – веселись» (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 42).

Наш Божественний Педагог запрошує до добра для відлякування зла через: 1) знання; 2) благовоління (Ін. 10:11); 3) неупередженість (Ін. 1:3); 4) бажання; 5) шляхетність прагнень та діяння, тому що вони йдуть від мудрості (Притч. 2:6)*.

Мова йде про виховання благородного способу життя, який являє собою повну впорядкованість та узгодженість із здоровим глуздом, душевним спокоєм, співчуттям та справедливістю. Все, що суперечить здоровому глузду (Логосу) для Климента Александрійського є гріх. Тому він підтримує тих філософів, які визначають пристрасті як побажання, непогоджені з розумом (Логосом) та прагнення до чого-небудь; страх – як протирозумну розслабленість, яка не схвалюється Логосом; задоволення – як нерозумний (заборонений Логосом) розпад душі. Якщо, наголошує Климент Александрійський, непослух розуму (Логосу) є джерелом гріха, то послух розуму (Логосу) він називає вірою, яка є необхідним джерелом відповідальності та обов'язку, чеснотою, гармонійним налаштуванням душі, яка виявляється в усьому способі життя, розумному мисленні та корисній діяльності, має полягати у всебічно розвинутій розсудливості та в діях, спрямованих на досягнення істини (Там само, с. 46).

Осмилюючи богословські та педагогічні проблеми духовного розвитку особи, Климент Александрійський переходить до аналізу безпосередньої виховної діяльності, спрямованої на досягнення гармонії душі та тіла.

«Є люди, які тільки для того і живуть, щоб їсти», пише він. «Але Педагог заповідає їсти лише для того, щоб жити. Їжа не є завданням нашого життя і задоволення від неї – не є метою життя» (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 48). Важливішим за задоволення від їжі є харчування для підтримки життя наших чад, а не для нестриманості в їжі. Тілесне життя обумовлюється двома речами: здоров'ям та силою, тому харчування повинно бути правильним і збалансованим.

Другою складовою нашого життя є одяг. «Одяг та розкіш» – данина моді та матеріальним статкам. Подекуди «гарно», розкішно вдягнувшись, ми не бачимо себе, свого істинного єства, своєї природної привабливості.

«Тому, будемо берегтися, щоб смішно не вдягатися, бо на святкових процесіях можна побачити людей, які для задоволення зовнішніх пристойностей пригладжені, примазані, надушені та дивовижно розряджені, в середині ж бідні» (Там само, с. 65). Отже все: їжа, одяг, домашнє начиння повинно бути узгодженим із законом християнського життя, у відповідності до віку, покликання і часу. Взагалі, підсумовує автор «Педагога», багатство, яким керують дурно – це ціла укріплена гора гріха та злодіяння (Там само, с. 67).

Климент Александрійський звертає увагу й на таку етичну складову поведінки, як сміх. Тому радить, щоб ми, як розумні творіння, підтримували в собі належну гармонію, «суворість своєї серйозності та незвичайну зосередженість», витончено (естетично) послаблену, і не дозволяли собі розпускатися до неестетичності.

Гармонійну веселість, «що розливається по всьому нашому обличчю, прекрасну світлу розглаженість його рис, які являють собою ніби відтінки послаблення та пом'якшення мовби при грі на якомусь музичному інструменті» він асоціює з посмішкою, яку можна побачити лише на мудрому обличчі (Там само, с. 71). Кожному слід охороняти себе від «прилипання до себе непристойних промов, не бути в словах нерозбірливими», що може сприйматися як схильність до порушення пристойності в справах (Там само, с. 73). Мені видається, завершує цю тему Климент Александрійський, що характерними рисами християнина як особи високодуховної мають бути статечність, спокій, лагідність та мир.

Щодо родинного виховання та родинних цінностей, то «вінком для дружини повинен бути чоловік, а вінком для чоловіка – шлюб; квіти шлюбу суть діти від обох; цих з луків плоті пожинає Божественний Хлібороб. «Вінець старих – сини синів, і слава дітей – батьки їх», говорить Писання (Притч. 17:6)» (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 82). Найближчу мету подружжя Климент Александрійський бачить в тому, щоб мати дітей, мета ж вища – мати дітей благих. Тільки добродісна є «людина» воістину «прекрасна та добра», тому в якості «єдиного прекрасного має визнаватися тільки добре; лише чеснота своєю красою світло проливає і на тіло; вона як квітка собою прикрашає його; вона виявляє чарівність помірності, так як добрі звичаї, як промінь світла, собою освітлюють і форму» (Там само, с. 105). Щоб народити і виховати таку дитину «жінка повинна всередині прикрашеною бути і жіноча краса повинна всередині виявлятися (Рим. 7:22; Еф. 3:16). Мати – це уособлення добродішності, скромності, піднесення почуттів, помірності, доброти, любові, добросовісності та богобоязливості; а батько – це розум, який «слід

з дня в день прикрашати все гідніше та очевидніше» (Там само, с. 116). Перевага батька полягає в справедливості, впевненості, піднесенні почуттів, богобоязливості. Прекрасна, праведна, впевнена людина – це людина добра, а не людина багатства. Цю думку Климент Александрійський демонструє словами живописця Апеллеса, який побачивши, що його учень малює «золоту Єлену», сказав: «Що, люб'язний, будучи не в стані намалювати прекрасну Єлену, малюєш ти багату?» (Там само, с.106).

В чому ж проявляється істинна краса людини? – запитує Климент Александрійський і відповідає: «Найпрекраснішим та найважливішим із всіх наук без сумніву являється самопізнання», яке досягається через пізнання Бога та уподібнення до нього, «але це уподібнення полягає не в накладанні на себе золотих прикрас, ... а в добродійності», у блиску душі красою пізнання, а в тілі – священним одягом помірності (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 107). Нашій душі, наголошує він, властиві три сили: здатність пізнавальна, що називається розумом. Це внутрішня наша людина, яка панує над світом явищ, наказує зовнішній людині і складає предмет особливого промислу Божого. Другою є та частина душі – якій гнів приписується; це – сила тваринна, сусідка диких бажань. Третя – це здатність до бажань; вона різноманітніша, ніж Прометей, це різні погляди на себе та здатність на різні речі: кокетство, пристрасть, оману. Тому душа людини має бути прикрашена «одежою добросовісності», а плоть – «благопристойністю і стриманістю»; хто володіє таким багатством, той стає спадкоємцем Царства Божого (Там само, с. 109).

Є ще інший вимір людської краси – християнська любов. «Любов», за апостолом, «довго терпить, милосердствує, любов не задрить, любов не величається, не пишається» (1 Кор. 13:4). Любов, каже апостол, не веде себе непристойно. Тож мистецтво наведення краси – це метушливі хвастощі, та суєтне бахвальство, яке є чимось натягнутим і некорисним. Така поведінка є неприродною і робить людину хворою. «Ми, звершує свої роздуми Климент Александрійський, не повинні мати зайвих потреб, щоб не викликати ні в кого заздрощів і тоді Логос, наш Педагог, наділить нас багатством. Але не той багатий, хто володіє майном і його береже, а той, хто ним ділиться. Давання, а не володіння робить нас щасливими. Але так як щедролубство – це плід душевного налаштування, то істинне багатство відповідно заключається в душі» (Пресвітер Климент Александрійський, Педагог, с. 124). Помірність, що поєднується з моральністю та стійкістю,

яка ніколи не зраджує – ось основні «гроші» на шляху до неба. І хто багатий цим багатством, той стане спадкоємцем Царства Божого.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Праця «Педагог» написана для світських людей, тому не закликає їх відмовитися від світу, а радить виявити та осмислити вимоги, які світське життя наклало на них, навчитися жити за заповідями Учителя, мати хист виховувати інших і, в першу чергу, своїх дітей. Методи виховання, на які опирається «Педагог», побудовані на вірі, любові і великій повазі до людини, як «образу Божому» на землі. Вони не втрачають ваги і в наш час, хоча й далекі від прагматизму, приземлених бажань і таких самих радостей, які нівелюють такі поняття як любов, віра, совість, повага, вірність, істина, добро та блокують передачу духовного досвіду наступним поколінням. Тому Климент Александрійський увесь час наголошує, що Педагог може прислужитися лише тим, хто хоче змінити себе на краще і зробити усе можливе, щоб мати в собі не тільки образ, але й подобу того, кого він називає нашим Учителем.

На цьому можна було б і завершити нашу розповідь про Педагога, але з думки не сходять роздуми блаженного Августина, який через два століття у своїй «Сповіді» ставить ті ж самі питання, що й Климент Александрійський. «Хто Ти, Господе мій?» запитує він і відповідає: «Найвищий, найдосконаліший, всемогутній, всеблагий і всемілосердний, в вищій мірі правосудний і справедливий, недоступний і всім притаманний, істинна краса і непоборна сила, незмінний, але який змінює все, не старіючий і який не обновлюється, але той, що обновлює все і робить старцями гордих у їх незнанні, завжди у спокої і який вічно творить, той, що все збирає і нічого не потребує, той що все носить, наповнює і підтримує, той що живить та вдосконалює, той що про все піклується і ні в чому не має недоліку. Ти любиш, але не хвилюєшся, ревнуєш, але не тривожишся, каєшся, але не сумуєш, гніваєшся, але не обурюєшся, змінюєш справи, але не змінюєш намірів, сприймаєш, але не губиш, нічого не потребуєш, але здобуваючи, радієш, не користолобивий, але потребуєш лишку. Тобі воздається, щоб схилити до щедрості, але в кого є хоча б щось, що не від Тебе? Ти воздаєш, сплачуючи борги, але кому Ти винен? Пробачаючи, залишаєш борги нічого не втрачаючи, але що всі слова мої, Господи мій, життя моє, радість і втіха моя? Але горе тому хто мовчить про тебе, коли і ті, що багато говорять німіють (Августин Блаженный, 1999, с. 519-520). Саме ці риси характеру, які в очах святих отців уособлює Господь Бог мали б усіма методами впливу формувати педагогіко-вихователі, які в наш час є співавторами людини майбутнього.

Література

1. Фидлер Д. Иисус Христос – Солнце Бога. Античная космология и раннехристианский символизм / пер. с англ. А. Архиповой. Москва : ООО «Издательский дом «София», 2005. 432 с.
2. Христианство : Энциклопедический словарь : в 2 т. : т. 1 : А-К / ред. кол.: С. С. Аверинцев (гл. ред.) и др. Москва : Большая Российская Энциклопедия, 1993. 863 с.
3. Пресвітер Климент Александрійський Педагог. URL: Педагог – пресвітер Климент Александрійський https://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/pedagog/ (дата звернення: 23.03.2019).
4. Августин Блаженный Об истинной религии. Теологический трактат. Минск : Харвест, 1999. 1600 с.

References

1. Fydler, D. (2005). *Ysus Khrystos – Solntse Boha. Antychnaia kosmoloxyia y rannekhrystyanskiy symvolizm* [The Jesus Christ as the Sun of God. Antique Cosmology and Early Christian Symbolism]. Translation from English by A. Arkhypova. Moscow: ООО Yzdatelskiy dom " Sofyia" (rus)
2. Avertyntsev, S. S. et al (Eds.) (1993). *Khrystyanstvo: Entsyklopedycheskiy slovar* [Christianity: Encyclopedian dictionary]: in 2 vol: Vol. 1: A-K. Moscow: Bolshaia Rossyiskaia Entsyklopedyia (rus).
3. Presviter Klyment Aleksandriyskiy *Pedahoh (Peedagogue)*. Retrieved from Pedahoh – presvyter Klyment Aleksandryisky https://azbyka.ru/otechnik/Kliment_Aleksandrijskij/pedagog/ (date of appeal: 23.03.2019) (ukr).
4. Augustinus Sanctus, Aurelius (1999). *Ob ystynnoi relyhyu. Teolohycheskiy traktat* [About true religion. Theological treatise]. Minsk: Kharvest (rus).

КЛИМЕНТ АЛЕКСАНДРИЙСКИЙ О ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ ЧЕЛОВЕКА

О. Б. Благая

В статье предпринята попытка рассмотреть раннехристианское учение Климента Александрийского, который обосновал идеал универсального христианского знания – гнозиса, включив его в структуру познания естественных наук, философии, богословия, расширил знания духовного смысла Священного Писания и Святого предания. Мироззрение Климента Александрийского отличалось преимуществом интеллектуальных мотивов над моральными, что было его характерной чертой как ученого и духовного учителя.

Следует заметить, что в работе «Педагог» Климент Александрийский пытался подчеркнуть значение Иисуса Христа как воспитателя, что должно было помочь завершить евангельское самопознание личности, а «душе, которая

колеблется», подняться на высшую ступень богопочитания и понимания учения гностиков о мироздании.

Климент Александрийский один из первых четко ставит проблему соотношения веры и разума, осмысливает пути преодоления античного скептицизма и непосредственного восприятия знаний.

Работа «Педагог» должна была помочь верующему человеку подготовиться к восприятию установок Учителя, учение которого, по убеждению Климента Александрийского, нужно воспринимать как заповеди веры, помогающие ему сформировать себя, передать приобретенные ценности и жизненный опыт потомкам, приблизиться к Богу и получить вечную жизнь.

В статье анализируется средневековое учение о воспитании человека, учитываются современные проблемы педагогической науки, а именно формы и методы духовного воспитания человека, содержание обучения и воспитания с учетом тогдашних взглядов на соотношение веры и разума, науки и богословия.

Ключевые слова: гнозис, формы и методы духовного воспитания, учение о логосе, духовные и нравственные смыслы мировоззрения, этическая составляющая духовного воспитания.

CLEMENT OF ALEXANDRIA ABOUT SPIRITUAL EDUCATION OF HUMAN

O. B. Blaha

The article attempts to consider the early Christian doctrine of Clement of Alexandria, which substantiated the ideal of universal Christian knowledge – gnosis, by incorporating it into the structure of cognition of the natural sciences, philosophy, and theology, expanding the knowledge of the spiritual meaning of the Holy Scripture and the Holy Premonition. The worldview of Clement of Alexandria was distinguished by the superiority of intellectual motives over the moral, which was its characteristic feature as a scientist and spiritual teacher.

It should be noted that in the work of «The Teacher» Clement of Alexandria tried to emphasize the significance of Jesus Christ as the Teacher, which should help to complete the gospel self-knowledge of the individual, and «hesitant soul», to rise to a higher level of worship and understanding of the doctrine of the Gnostics of the universe.

Clement of Alexandria is one of the first to clearly raise the problem of correlation between faith and reason, comprehending ways to overcome antique skepticism and direct perception of knowledge.

The work of the «Teacher» was to help a believer prepare himself for the perception of the Teacher's teachings, whose teachings, according to Clement of Alexandria, should be taken into account as the commandments of faith that help her form herself, transfer the acquired values and life experience to the descendants, draw near to God and gain eternal life.

The article analyzes medieval doctrines about the education of a person, takes into account the modern problems of pedagogical science, namely, the forms and methods of

spiritual education of a person, the content of education and upbringing, taking into account contemporary views on the relationship of faith and reason, science and theology.

Key words: *Gnosis, forms and methods of spiritual education, doctrine of logos, spiritual and moral meanings of worldview, ethical component of spiritual education.*

Блага Ольга Богданівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Івано-Франківський юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін (м. Івано-Франківськ, Україна). E-mail: olablaga168@gmail.com

Olha Olha Bohdanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ivano-Frankivsk Law Institute of the National University «Odessa Law Academy», Associate Professor of the Department of General Law and Humanities Disciplines (Ivano-Frankivsk, Ukraine). E-mail: olablaga168@gmail.com